e-ISSN: 2148-4899
Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty
Güz/Autumn, 2025, 12 (2), 190-215

EBÛ BEKR EL-BÂKILLÂNÎ'NİN "YEDİ HARF" MESELESİNE BAKIŞI
Abū Bakr Al-Bāqillānī's Perspective On The 'Seven Aḥruf' Issue

Nuri İLKATMIŞ

Doktora Öğrencisi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, nuriilkatmis@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8512-9927.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	01.09.2025
Kabul Tarihi / Accepted:	13.11.2025
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2025
Cilt / Volume:	12
Sayı / Issue:	2
Sayfa/ Pages:	190-215

Atıf / Cite as: İlkatmış, Nuri. "Ebû Bekr El-Bâkillânî'nin "Yedi Harf" Meselesine Bakışı" (Abū Bakr Al-Bāqillānī's Perspective On The 'Seven Aḥruf' Issue). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 12/2 (2025), 190-215. Doi: 10.17859/pauifd.1775772.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

2148-4899
Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 12 (2) 2025: 190-215

EBÛ BEKR EL-BÂKILLÂNÎ'NİN "YEDİ HARF" MESELESİNE BAKIŞI*

Nuri İLKATMIŞ**

Öz

Kur'ân ilimleri tarihinde en çok tartışılan ve üzerinde derinlemesine durulan meselelerden biri, "Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiği" yönündeki sahih hadis rivâyetlerinin mahiyet ve maksadıdır. Bu rivâyetlerin anlamı, kapsamı ve uygulama şekli, asırlar boyunca müfessirlerin, muhaddislerin ve kırâat âlimlerinin zihinlerini meşgul etmiş; konu hakkında onlarca farklı görüş ortaya konulmuştur. Bu ihtilaflı zemin, yalnızca lafzî yorum farklılıklarından değil, aynı zamanda rivâyetlerin dini bağlayıcılığı, tevâtür seviyesi ve sahâbe uygulamaları gibi temel meselelerden de beslenmiştir. Sahih kaynaklarda yedi harf hadisi etrafında şekillenen tartışmalar, Kur'ân'ın hem lafzî muhafazası hem de manevî mirasının tebliği açısından önemli bir eşik teşkil etmektedir. Bu bağlamda, konuyu erken dönem kelâmcılarından Ebû Bekr el-Bâkıllânî'nin (öl. 403/1013) yaklaşımları ışığında yeniden değerlendirmek, hem rivâyetleri epistemolojik açıdan tahlil etmek hem de yedi harfin anlamına dair sistematik bir çerçeve sunmak bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmada Bâkıllânî'nin "*el-İntisâr li'l-Kur'ân*" adlı eserindeki açıklamalar ekseninde "yedi harf" olgusuna bakışı ele alınacaktır. Araştırmanın bulgularına göre Bâkıllânî, yedi harf hadisini lafzî çeşitlilik içinde mânâ birliğini koruyan sahih kırâatler olarak yorumlamış; bu yaklaşımla hem Kur'ân'ın tevâtürünü savunmuş hem de mushaf cem'i sürecinin vahyin korunmuşluğunu teyit eden bir delil olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Kur'ân, Yedi Harf, el-Bâkıllânî, Mushaf

Abū Bakr Al-Bāqillānī's Perspective On The 'Seven Aḥruf' Issue

Abstract

One of the most debated and thoroughly examined issues in the history of Qur'anic sciences is the nature and purpose of the authentic prophetic reports stating that "the Qur'an was revealed in seven aḥruf." The meaning, scope, and application of these reports have preoccupied the minds of exegetes, hadith scholars, and qirāʾāt specialists for centuries, leading to the emergence of dozens of divergent views. The roots of this disagreement lie not only in differences of textual interpretation but also in fundamental issues such as the religious authority of the reports, their level of transmission (tawātur), and the practical applications observed among the Companions. The debates formed around the seven aḥruf ḥadīth in sound sources constitute a significant threshold for understanding both the verbal preservation of the Qur'an and the transmission of its spiritual legacy. In this context, a re-evaluation of the subject in light of the views of the early Ashʿarī theologian Abū Bakr al-Bāqillānī (d. 403/1013) is of considerable importance, both for an epistemological analysis of the related reports and for presenting a systematic framework concerning the meaning of the seven aḥruf. This study focuses on Bāqillānī's perspective on the concept of the "seven aḥruf," as discussed in his work al-Intiṣār li'l-Qur'ān. According to the findings of this study, al-Bāqillānī interprets the ḥadīth of the seven aḥruf as authentic readings that preserve unity of meaning within verbal diversity; through this approach, he

---

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, nuriilkatmis@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8512-9927.

defends the tawātur of the Qurʾān and demonstrates that the codification of the Muṣḥaf under ʿUthmān serves as further evidence of the divine preservation of revelation.

Keywords: Qirāʾā, Qurʾan, Seven Aḥruf, al-Bāqillānī, Mushaf

Structured Abstract
This article re-examines the prophetic reports stating that "the Qur'an was revealed in seven aḥruf," one of the most intensely debated issues in the history of Qur'anic sciences, through the lens of the early Ashʿarī theologian Abū Bakr al-Bāqillānī (d. 403/1013). The nature of qirāʾa variations, the application of these reports during the period of the Companions, the impact of the codification of the Muṣḥaf, and the discussions around tawātur have formed the core of the seven aḥruf debate; throughout history, this issue has generated multifaceted interpretations in the fields of linguistics, tafsīr, qirāʾāt, and kalām. Al-Bāqillānī's *al-Intiṣār li'l-Qurʾān* is a unique early source that investigates the theological dimensions of these reports in depth. The article first addresses the classical discussions concerning the transmission lines of the seven aḥruf reports and their degree of spiritual (maʿnawī) tawātur. The number and diversity of the narrations transmitted by authorities such as al-Suyūṭī and Abū ʿUbayd strengthen the historical acceptance of the ḥadīth. Nevertheless, the absence of a clear explanation regarding the exact nature of the seven aḥruf, the disagreements among the Companions arising from qirāʾa differences, and the presence of reports mentioning the number as three or four have kept the issue alive as an epistemological problem throughout Islamic intellectual history. At this juncture, al-Bāqillānī approaches the matter through both hadith criticism and principles of rational coherence. The second section systematically examines al-Bāqillānī's responses to the objections raised against the seven aḥruf. According to him, qirāʾa disagreements among the Companions do not undermine the preservation of the Qur'an; rather, they demonstrate the Companions' exceptional sensitivity to safeguarding the revealed wording. The disagreements seen in cases such as that of ʿUmar–Hishām and Ubayy b. Kaʿb confirm that these were not arbitrary readings but authentic variants learned directly from the Prophet. The third section explores the dimension of mercy and facilitation underlying the seven aḥruf. In al-Bāqillānī's view, the fundamental divine wisdom behind revealing the Qur'an in seven aḥruf is the facilitation offered to the linguistic, phonetic, and expressive diversity found among Arab tribes. Human beings differ in innate capacities, memory abilities, and pronunciation habits; thus, the diversity within the qirāʾāt reflects pedagogical and psychological considerations. The fourth section classifies the various interpretations suggested throughout history regarding the seven aḥruf—such as the categories of ḥalāl–ḥarām, seven rhetorical types, or synonymous lexical variations—and evaluates them through al-Bāqillānī's critical methodology. Al-Bāqillānī rejects some of these interpretations due to their potential to disrupt the balance between wording and meaning, while noting that others capture only one aspect of the seven aḥruf but fail to encompass the entire concept. In conclusion, the article situates al-Bāqillānī's approach to the seven aḥruf within a systematic framework shaped by both kalām and the science of qirāʾāt, demonstrating that he developed a comprehensive theory that grounds the Qur'an's preservation in both its wording and meaning. In this respect, the study fills a gap in early kalām literature and contributes to modern scholarship by reinterpreting the seven aḥruf reports through al-Bāqillānī's distinctive perspective.

GİRİŞ

Kur'ân ilimleriyle meşgul olan İslâm âlimlerinin en çok tartıştıkları ve çözüme kavuşturmak için yoğun çaba sarf ettikleri konuların başında "yedi harf" meselesi gelmektedir. İslâm düşünce tarihinde en karmaşık meselelerden biri olarak öne çıkan

bu konu, farklı ilim dallarında birçok yorum ve görüşün ortaya atılmasına neden olmuştur. Yedi harf, Kur'ân'ın nüzûl sürecinde Arap kabileleri arasındaki lehçe ve telaffuz farklılıklarını dikkate alarak, aynı anlamı korumak kaydıyla lafızda bazı farklılıkların câiz kılındığı ilâhî bir ruhsat olarak değerlendirilmiştir.[1] İbn Kuteybe (öl. 276/889), Taberî (öl. 310/923), İbn Mücâhid (öl. 324/936), İbn Atıyye (öl. 541/1147), Kurtubî (öl. 671/1273), Zerkeşî (öl. 794/1392), İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429), Süyûtî (öl. 911/1505) gibi klasik dönem âlimlerinin yanı sıra modern dönemde de birçok araştırmacı, bu rivâyetlerin anlamı, kapsamı ve uygulama biçimleri üzerine farklı yorumlar geliştirmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin otuz yılı aşkın bir süre bu konu üzerinde çalıştığını bizzat ifade etmesi, kırâat âlimlerinin yedi harf meselesine atfettikleri önemi açık biçimde göstermektedir.[2] Yedi harf meselesi, yalnızca kırâat farklılıklarına dair bir tartışma değildir; aynı zamanda vahyin korunmuşluğu, tevâtür anlayışı, mushafın cem süreci, şâz kırâatlerin meşruiyeti ve ibadet dilinin sınırları gibi temel teolojik meselelerle de yakından ilişkilidir.[3] Bu çok yönlü yapısı nedeniyle konu, klasik literatürde olduğu kadar çağdaş akademik çalışmalarda da geniş bir külliyatın oluşmasına zemin hazırlamıştır.[4] Dolayısıyla meselenin sağlıklı biçimde anlaşılabilmesi, dilbilimsel, hadis, kırâat ve kelâmî boyutların birlikte ele alınmasını zorunlu kılmaktadır

Bâkıllânî, yedi harf meselesini yalnızca rivâyetlerin teknik boyutuyla sınırlı tutmamış; epistemolojik, kelâmî ve metodolojik temelleriyle birlikte ele alarak derinlikli bir yaklaşım geliştirmiştir. Onun bu yaklaşımı yedi harf tartışmasını klasik kırâat çerçevesinin ötesine taşıyarak, vahyin lafzî muhafazası, tevâtürün bilgi değeri ve kırâatlerin sahihlik kriterleri gibi meselelerle ilişkilendirmektedir. Buna rağmen, modern akademik literatürde Bâkıllânî'nin bu yönü yeterince sistematik biçimde incelenmemiş; konu genellikle dilbilimsel, tarihsel veya kırâat teknikleri bağlamında

1 Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 32-34.

2 Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Ali Muahmmed el-Dabbâ' (Matbaatü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, ts.), 1/26.

3 Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkıllânî, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Assâm el-Kudât (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2001), 1/335, 351; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/31.

4 Mustafa Kılıç, "İbn Kuteybe'nin Yedi Harf Anlayışı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (15 Aralık 2020), 217-258; Yaşar Akaslan, "İbnü'l-Cezerî'nin 'Yedi Harf' Meselesi Üzerindeki Fikirleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (27 Eylül 2018), 265-303; Kerim Buladı, "Klasik Tefsir Mukaddimelerinde Yedi Harf Meselesi ve Yorumlar", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (01 Ağustos 2016), 113-139; Şuayip Karataş, "Ulûmü'l-Kur'ân Kaynaklarında Yedi Harf Meselesinin Ele Alınışı: Klasik-Modern Karşılaştırması", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (15 Ocak 2022), 261-296; Vezir Harman, "Yedi Harf Bağlamında Kur'ân'ın Resûlullah Döneminde Kitaplaştırılması Meselesi", *Diyanet İlmi Dergi* 53/3 (02 Ekim 2017), 73-102; Harun Öğmüş, "Yedi Harf Meselesi", *İslam Araştırmaları Dergisi* 24 (01 Eylül 2010), 1-23; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati* (İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 63-143; Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 31-85; Abdurrahman Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 26-192.

ele alınmakla yetinilmiştir. Bu yönüyle bu makale, Bâkıllânî'nin "yedi harf" yorumunu hem klasik kırâat teorisi hem de kelâm geleneği bağlamında yeniden yorumlayarak literatürdeki bu boşluğu doldurmayı ve alana özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel problemi şudur: Bâkıllânî, yedi harf rivâyetlerini lafzın tevâtürü ve korunmuşluğu ilkesiyle nasıl uzlaştırmaktadır ve bu yaklaşım, klasik kırâat teorisi içerisindeki konumunu nasıl belirlemektedir?

Bu çalışmanın amacı, Bâkıllânî'nin yedi harf meselesine ilişkin görüşlerini tespit etmek, bu görüşleri klasik kırâat literatürüyle karşılaştırmak ve onun yaklaşımının Kur'ân'ın lafzî muhafazası anlayışına nasıl bir katkı sunduğunu ortaya koymaktır. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak betimleyici-analitik bir yaklaşım benimsemektedir. Araştırmanın temelini, Bâkıllânî'nin *el-İntisâr li'l-Kur'ân* adlı eserinde yer alan yedi harf hadislerine dair pasajların metinsel çözümlemesi oluşturmaktadır. İlgili metinler sistematik biçimde incelenmiş, kavramsal içerikleri çözümlenmiş ve Bâkıllânî'nin yaklaşımı klasik kırâat literatürü ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Böylece yedi harf meselesine dair onun yorumunun klasik literatürdeki konumu ve özgün katkısı ortaya konulmuştur.

Araştırma, Bâkıllânî'nin yedi harf rivâyetlerine yaklaşımını hem rivâyet-tenkit hem de hikmet ve kelâmî boyutlarıyla bütüncül biçimde ele alacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda ilk bölümde, rivâyetlerin sayısı, sened değeri ve tevâtür tartışmaları incelenmiş; ardından bu rivâyetlere yöneltilen eleştiriler ve Bâkıllânî'nin bunlara verdiği cevaplar değerlendirilmiştir. İkinci bölüm, yedi harf uygulamasının hikmet boyutunu ve insan merkezli yönünü ele almakta; kırâat farklılıklarının ilâhî rahmet ve kolaylık ilkesiyle ilişkisini açıklamaktadır. Üçüncü bölümde, yedi harf hakkındaki farklı yaklaşımlar ve reddedilen yorumlar analiz edilmiştir. Son bölümde ise, Bâkıllânî'nin "yedi harf" hadisine yaklaşımı, bu hadisin kapsamı, mahiyeti ve mushaf cem'i süreciyle ilişkisi çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu yapı, konunun hem rivâyet hem de kelâmî yönlerini bir arada değerlendirme imkânı sunmakta; Bâkıllânî'nin yedi harf meselesine dair özgün yorumunu sistematik biçimde ortaya koymaktadır.

1. Yedi Harf Hadisinin Rivâyet, Eleştiri ve Savunma Yönleri

Süyûtî yedi harfe değinen hadis rivâyetleriyle ilgili derlemesinde 21 sahâbîye ulaşmışken,[5] Abdussabûr Şâhin bu sayının 24 olduğunu söylemektedir.[6] Süyûtî farklı bir eserinde sayıyı 27 olarak verir.[7] Şâhin, hadisin farklı tariklerden gelen senetlerinin sayısını da 46 olarak söylemektedir. Bunlardan yirmisi Übey b. Kâ'b (öl. 33/654 [?]) rivâyeti, yedisi İbn Mes'ûd (öl. 32/652-53), dördü Ebû Hüreyre (öl. 58/678), üçü Ümmü Eyyûb ve İbn Abbas (öl. 68/687-88), ikisi Hz. Ömer (öl. 23/644) ve oğlu Abdullah'tan (öl. 73/693) gelmiştir. Ayrıca Zeyd b. Erkam (öl. 68/688), Ebû Talha (öl.

5 Celaleddin Abdurrahman es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye (Medine: Mektebetü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye, 2013), 1/308.

6 Abdussabûr Şâhîn, *Târîhu'l-Kur'ân* (Mısır: Nehda, 2007), 50.

7 Celaleddin Abdurrahman es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî fî şerḥi Taḳrîbi'n-Nevevî* (Dâru Tîbe, ts.), 2/630.

34/654-55), Ebû Cüheym, Ebû Bekre (ö. 51/671 [?]), İbn Sard, İbn Dînâr ve Ebû Âliye'den de birer senet gelmiştir. Bu senetler arasında sadece sekizi zayıf kabul edilmiş, geriye kalan otuz dört senedin tenkit yönünden güvenilir olduğu belirtilmiştir.[8] Ayrıca bütün bu senetler muttasıl olup yalnızca dört senet munkatıdır.[9] Şâhin, bu senetlerin tamamı göz önüne alındığında, hadisin manevi tevâtür seviyesine ulaştığını söyler.[10] Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838) da yedi harf hakkındaki rivâyetlerin, Semüre b. Cündeb (öl. 60/680) rivâyeti dışında kalan kısmının tevâtür derecesine ulaştığını söylemektedir.[11]

Hadiste geçen yedi sayısının delaleti kesin midir, yoksa mecaz anlamında mı kullanılmıştır? Zerkeşî, İbn Hibbân'dan (öl. 354/965) bu konuda iki farklı görüş nakleder. Bir kısım âlim, burada kastın okuyucuya kolaylık sağlamak olduğunu, yedi lafzıyla sayısal bir sınırın kastedilmediğini, kelimenin mecazî anlamda kullanıldığını ileri sürmüştür. İbn Hibbân'a göre âlimlerin çoğunluğu yedi lafzının gerçek manada kullanıldığını, kat'iyyet ifade ettiğini ileri sürmüşlerdir.[12]

1.1. Yedi Harf Meselesine Yöneltilen Eleştiriler

Yedi harf meselesine sistematik biçimde yaklaşan âlimlerden biri de Bâkıllânî'dir. O, e*l-İntisâr li'l-Kur'ân* adlı eserinde konuyu bütüncül bir yaklaşımla ele almış, yedi harf hadisine yöneltilen temel eleştirileri tespit ederek bunlara cevaplar geliştirmiştir.

Kur'ân'ın lafzı ve manasıyla tevâtüren nakledildiği, nesilden nesile sahih yolla aktarıldığı ve bu aktarımın ümmet nazarında bilgi ve kesinlik ifade ettiği kabul edilen bir ilkedir.[13] Bununla birlikte, Hz. Peygamber'den "Kur'ân yedi harf üzere indirildi. Bunların hepsi şifadır, hepsi kâfidir"[14] şeklinde tevâtür derecesine ulaşacak çoklukta rivâyetler nakledilmiştir.[15] Ancak bu hadis hakkında yapılan yorumlar ve getirilen izahlar arasında ihtilaflar bulunmaktadır.[16] Ayrıca Hz. Peygamber'den konuyu açıklığa kavuşturacak tafsilatlı bir beyanın aktarılmamış olması, bu meseleyi yalnızca

---

8 Abdussabûr Şâhin, yedi harf hadislerine dair isnad sayıları hakkında bilgi vermiş; ancak rivâyetlerin ayrıntılı tahrîcini yapmamıştır. Hadislerin tarikleri ve isnad tenkitleri için bkz, Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, 41-93.

9 Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmaʿu'z-zevâ'id ve menbaʿu'l-fevâ'id*, thk. Hüsâmüddîn el-Kutsî (Kahire: Mektebetü'l-Kutsî, 1994), 7/151-154.

10 Şâhîn, *Târîhu'l-Kur'ân*, 50, 51.

11 Kāsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî Ebû Ubeyd, *Fezâilü'l-Kur'ân*, thk. Mervân el-Atıyye (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1995), 339.

12 Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ʿulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadıl İbrahim (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957), 1/212.

13 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/331; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min ʿilmi'l-uṣûl* (Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1999), 1/85.

14 Celaleddin Abdurrahman es-Süyûtî, *Cemʿu'l-cevâmiʿ*, thk. Muhtar İbrahim Hâic (Kahire: el-Ezheru'ş-Şerîf, 2005), 2/87.

15 Müslim'de hadis şu şekilde geçmektedir: "إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ. فاقْرَؤوا مَا تَيَسّرَ مِنْهُ- Kur'ân yedi harf üzere indirildi. Ondan kolayınıza geleni okuyun." Bkz, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmiʿu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî (Kahire: Matbaatü İsa, 1955), "Salâtü'l-müsâfirîn", 48 (No:818).

16 Süyûtî, *el-İtkân*, 1/309.

kırâatle ilgili teknik bir mesele olmaktan çıkarıp epistemolojik bir sorun haline getirmiştir. Bu nedenle Bâkıllânî, konuyu hem rivâyet düzeyinde hem de bilgi değeri açısından ele alarak sistematik bir değerlendirme yapmaktadır.

Yedi harf hadisleri hakkında İslâm ilim geleneğinde ortaya çıkan tartışmaların önemli bir kısmı, rivâyetlerin tevâtür derecesinde olduğu yönündeki genel kabulle, mahiyetine dair ciddi yorum farklılıklarının bir arada bulunmasından kaynaklanmaktadır. Tevâtürle nakledilen bir bilginin açık ve çelişkisiz olması beklenirken, yedi harf rivâyetleri üzerine onlarca farklı yorum yapılması, konunun epistemolojik yönünü tartışmaya açmıştır.[17]

Bu çerçevede erken dönemden itibaren bazı temel sorular gündeme gelmiştir. Bunlardan ilki, "Eğer Hz. Peygamber yedi harfin mahiyetini açık biçimde beyan etmişse bu bilgi niçin bize ulaşmamıştır?" sorusudur. Tevâtür derecesinde nakledilen bir rivâyetin muhtevasının da aynı açıklıkla aktarılmış olması beklenir. Bu durum, ya bilginin zamanla ümmete ulaşmadan kaybolmuş olabileceği ya da bizzat böyle bir açıklamanın hiç yapılmamış olabileceği ihtimallerini gündeme getirmiştir. Her iki ihtimal de Kur'ân'ın nakil sürecine dair önemli soruları beraberinde getirir.[18] İkinci olarak, eğer açıklama sadece bazı sahâbîlere yapılmış ve bu bilgi ümmetin geneline ulaşmamışsa, bu açıklamanın dini bakımdan hüccet olup olmayacağı tartışılmıştır. Dinin asli metniyle ilgili bir bilginin bağlayıcı olabilmesi için, o bilginin tüm ümmete aktarılmış olması gerektiği vurgulanmıştır. Aksi halde dinin temel nassının anlaşılması ferdi rivâyetlerin gücüne terk edilmiş olacaktır.[19] Bir başka tartışma, bilginin zamanla unutulmuş olma ihtimali üzerinedir.[20] Eğer ümmete ulaşan bilgiler daha sonra ihmal veya unutma yoluyla ortadan kalkmışsa, bu durum yalnızca yedi harf meselesinde değil, Kur'ân'ın kırâatle ilgili diğer ayrıntılarında da güven sorunları doğurur. Bu ihtimal, Kur'ân'ın korunmuşluğu ve tevâtür ilkeleriyle doğrudan bir gerilim oluşturmaktadır.[21]

Klasik kaynaklarda nakledildiğine göre sahâbe arasında kırâat farkları sebebiyle tartışmalar yaşanmıştır. Hz. Ömer ile Hişâm b. Hakîm, Übey b. Kâ'b ile diğer sahâbîler arasında geçen hadiseler bu duruma örnek gösterilir.[22] Eğer Kur'ân sahâbe

17 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/332.

18 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/332.

19 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/332-333.

20 Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî) (Dâru Hicr, 2001), 1/49.

21 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/332; Ebü'l-Hasen Nûrüddîn el-Herevî Ali el-Kārî, *Mirḳātü'l-mefâtîḥ* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 2002), 1/316; Servet Kılıç, "Yedi Harfin Kavramsal Alanı Bağlamında Yedi Harf Hadisinde Geçen Okuma İhtilafının Kritiği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14/77 (01 Ocak 2021), 1402.

22 Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 3/455; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, thk. Ahmet el-Berdûnî - İbrahim Atfîş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 1/48; Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/379; Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 1/44.

arasında bütünüyle sabit ve açık bir şekilde biliniyor olsaydı, bu tür ihtilafların ortaya çıkmaması beklenirdi. Bu durum, konunun ilk nesilden itibaren tam anlamıyla netlik kazanmadığını düşündürmektedir.[23] Ayrıca kaynaklarda, yedi harf dışında üç[24] ve dört[25] harf şeklinde farklı sayılar bildiren rivâyetler de bulunmaktadır. Bu durum, rivâyetler arasında lafzî veya isnad kaynaklı çelişkiler bulunduğuna işaret eder. Farklı rakamların zikredilmesi, yedi harf meselesinin baştan beri sabit bir tanım ve çerçeveye oturmadığını göstermektedir.[26]

Tüm bu ihtilaflar, sahâbenin dahi bu meselede tam bir bilgiye sahip olmadığını, içtihat, tahmin ve zanla hareket etmiş olabileceklerini düşündürmektedir. Bu ise yedi harf meselesinin, ilk aktarıcı kuşakta bile zannî unsurlar taşıdığı yönündeki klasik eleştirileri güçlendirmektedir.[27] Ayrıca hadisin Hz. Peygamber'in vefatından önce, Kur'ân'ın tamamı nâzil olmadan söylenmiş olması, uygulamada yeni sorunlar doğurmuştur. Bu ifade, tamamlanmamış bir Kur'ân hakkında erken bir hüküm anlamına gelebileceği için, sonraki uygulamalarla bağdaştırılması zorlaşmıştır.[28]

1.2. Bâkıllânî'nin Eleştirilere Yanıtı

Bâkıllânî, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğine dair rivâyetlerin bazı çevrelerde lafzî muhafazaya gölge düşürecek bir unsur olarak algılandığını, oysa bu rivâyetlerin Kur'ân'ın tevâtüren nakledilen lafzını geçersiz kılacak bir nitelik taşımadığını belirtir.[29] Üç ya da dört harf üzere indirildiğine dair rivâyetler de yedi harf hadisiyle açık bir çelişki oluşturmaz; bunlar, ya yedi harfin aşamalı biçimde tamamlandığına ya da farklı vecihleri işaret eden kısmi rivâyetler olduğuna delalet eder. Sahâbe arasında görülen kırâat ihtilafları da Kur'ân'ın güvenilirliğini zedelemez. Bu durum, sahâbenin rivâyetlerin doğruluğunu titizlikle sorguladığını gösterir. Konu Hz. Peygamber'e arz edildiğinde hepsi onun hükmüne teslim olmuştur.[30]

Bâkıllânî'ye göre Hz. Peygamber'in yedi harfi bütün sahâbeye ayrıntılı biçimde açıklamaması, bu harflerin geçerliliğini ortadan kaldırmaz. Çünkü amaç, ümmete kolaylık sağlamak ve Kur'ân'ın farklı lehçe ve telaffuzlara hitap etmesini mümkün kılmaktır. Sahâbenin yedi harfin tamamını bilmemesi, bu bilgiyi Hz. Peygamber'den tevâtüren aldıkları gerçeğini değiştirmez. Nitekim halkın bugün yedi kırâat imamını duyup tafsilatını bilmemesi buna benzer bir durumdur.[31] Bu sebeple, "Hz. Peygamber yedi harfi tafsîlen açıklamadığı için Kur'ân güvenilir değildir." iddiası temelsizdir. Zira yedi harf rivâyetleri, Kur'ân'ın hem Hz. Peygamber'den hem de sahâbeden sahih

23 İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/45; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî bi-şerḥi Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 9/26-27.
24 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 2/243.
25 Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 2/114.
26 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/334.
27 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/334.
28 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/335.
29 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/335.
30 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/335.
31 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/336, 337.

biçimde nakledildiğini ve bu çeşitliliğin ümmet için bir kolaylık ve rahmet olduğunu göstermektedir.[32]

Bâkıllânî, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilmesinin "ihtilaf doğurduğu" yönündeki eleştirileri de temelsiz bulur.[33] Zira ilâhî hikmet, zaman zaman zahirde farklılık gibi görünen unsurları da barındırabilir. Bu noktada, Kur'ân'daki müteşâbih âyetler önemli bir örnek teşkil eder. Şayet bir uygulamanın ihtilaf doğurması onun reddedilmesini gerektiriyorsa, o halde Kur'ân'da müteşâbih âyetlerin de yer almaması gerekirdi. Zira müteşâbih âyetler tarih boyunca birçok kişi tarafından yanlış yorumlanmış, bâtıl tevillere sapılmış ve bu durum, akâidî bozulmalara kadar varmıştır.[34] Bu türden sapmalar, yedi harf meselesinde yaşanan ihtilaflardan çok daha ağır ve yaygın olmuştur. "*Kalplerinde sapma meyli bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler.*"[35] Bu âyet, farklılıkların ilâhî bir maksat doğrultusunda var olabileceğini göstermektedir. Aynı ilke yedi harf meselesi için de geçerlidir. Zira bu çeşitlilik, ümmetin dilsel ve kabiliyet farklarını gözeten bir rahmettir; ihtilaf değil, hikmetin tezahürüdür. Böylece Bâkıllânî, yedi harf farklılıklarını kelâmî açıdan meşru, epistemolojik olarak güvenilir ve ilâhî hikmete dayalı bir çeşitlilik olarak temellendirmektedir.[36]

Kanaatimizce Bâkıllânî'nin bu değerlendirmesi, yedi harf meselesini sadece rivâyet farklılıklarını açıklaması olarak değil, vahyin epistemolojik güvenilirliğini temellendiren bir kelâmî argüman olarak konumlandırmaktadır. O, bu yaklaşımla Kur'ân'ın lafzî çeşitlilik içinde mana birliğini koruduğunu ortaya koymakta ve meselenin hem rivâyet hem de itikad boyutlarını birleştiren bütüncül bir bakış geliştirmektedir.

2. Yedi Harf Meselesinin Rahmet ve Hikmet Boyutu

Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilişi meselesi, hem nüzûl sürecine dair ilâhî kolaylık ilkesini hem de ümmetin farklı lehçe, zihin ve telaffuz yapısına hitap eden rahmet boyutunu yansıtan çok katmanlı bir konudur. Bu bağlamda, yedi harf uygulaması sadece kırâat farklılıklarını açıklayan tarihî bir hadise değil; aynı zamanda lafzî çeşitliliğin arkasında yatan pedagojik, psikolojik ve toplumsal hikmeti ortaya koyan ilâhî tercihtir.

Klasik âlimlerin çoğu, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilmesindeki temel hikmeti, insan unsuruyla doğrudan ilişkili bir ilâhî kolaylaştırma ve rahmet olarak değerlendirmiştir.[37] Bu uygulama, Kur'ân'ın evrensel hitabını farklı kabilelerin

32 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/339.
33 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/335.
34 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/350.
35 Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), Âl-i İmrân, 3/7.
36 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/350, 351.
37 Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb Arnavut (Müessesetü'r-Risâle, 1493), 8/123; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/226; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/22; İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî*, 9/26.

lehçelerine, telaffuz biçimlerine ve bireysel kabiliyetlerine uyumlu hale getiren bir kolaylık prensibi üzerine kuruludur.[38]

İnsanlar yaratılış itibariyle birbirinden farklı özellikler taşır. Kimileri fasih bir diksiyona, güçlü bir hafızaya ve etkili bir ifade kabiliyetine sahipken; kimileri telaffuz, ezber veya anlama açısından daha sınırlı bir yetkinlik gösterir. Kur'ân'ın kırâat vecihleri arasında görülen hemze, hareke ve kelime farkları, bu fıtrî farklılıkları gözeten bir esneklik alanı oluşturmuştur. Bu sayede her birey, kendi lehçesine, mizacına ve telaffuz kolaylığına uygun bir kırâat üzerinden Kur'ân'ı öğrenip okuyabilmiştir. Bu durum, hem ibadet dilinde zorlukları ortadan kaldırmış hem de Kur'ân'ın ümmetin bütün kesimleri tarafından erişilebilir olmasını sağlamıştır.[39] Bu bağlamda, Kur'ân'daki kırâat farklılıklarının sadece tarihî ve rivâyet boyutuyla değil, aynı zamanda hikmet ve rahmet yönüyle de ele alınması gerekir.[40] İbnü'l-Cezerî'nin, yedi harf ruhsatını doğrudan ümmetin farklı insanî kabiliyet ve ihtiyaçlarına yönelik ilâhî bir lütuf ve hikmet olarak değerlendirmesi de bu duruma işaret etmektedir.[41]

Yedi harf uygulaması, pedagojik ve psikolojik açıdan da büyük bir hikmet taşır. Zira eğer Kur'ân tek bir lehçe ve telaffuz biçimiyle sınırlandırılsaydı, bazı insanlar harfleri doğru çıkaramadıkları veya alışık olmadıkları sesleri telaffuz edemedikleri için ezilme, yetersizlik ya da utanma duygusu yaşayabilirlerdi. Bu durum, onların Kur'ân'la olan bağını zayıflatır, öğrenme isteğini köreltebilirdi. Farklı kırâat vecihleri sayesinde herkes kendi tabii kapasitesine uygun bir okumayla Kur'ân'ı öğrenebilmiş; bu da vahyin muhataplarını kapsayan bir rahmet kapısı olmuştur.[42] Yedi harf uygulamasının temelinde fitne veya karmaşa değil, doğrudan doğruya rahmet, kolaylaştırma ve kapsayıcılık ilkeleri yatmaktadır.[43]

Bize göre de Hz. Peygamber'in farklı sahâbîlere Kur'ân'ı birden fazla vecih üzere öğretmesi, bu ilâhî kolaylaştırmanın en açık tezahürüdür. Bu uygulama, hem Arap kabileleri arasındaki lehçe farklarını hem de bireysel öğrenme kapasitelerini dikkate alan bir tedbirdir. Böylece Kur'ân, yalnızca belli bir zümreye değil, tüm insanlığa hitap eden evrensel bir mesaj olarak daha geniş bir kitle tarafından kolaylıkla öğrenilmiş ve ezberlenmiştir. Bu yönüyle kırâatlerdeki çeşitlilik, Müslüman bireylerin farklılıklarını İslâm'ın bütünlüğü içinde eriten, şeriatın evrenselliğini vurgulayan ve dinin kolaylaştırıcı yönünü ortaya koyan hikmetli bir uygulama olarak değerlendirilmelidir.

3. Yedi Harf Hakkında Farklı Yaklaşımlar ve Reddedilen Yorumlar

Yedi harf meselesi, İslâm ilim geleneğinde mahiyeti ve kapsamı bakımından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu farklılık, kavramın hem rivâyetlere hem de dilsel bağlama açık yapısından kaynaklanmaktadır. Kimileri meseleyi içerik türleri

38 Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *el-Ahrufü's-seb'a li'l-Kur'ân*, thk. Abdülmüheymin Dahhân (Mekke: Mektebetü'l-Menâra, 1408), 31.
39 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/349.
40 Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 1/42; Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/349.
41 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/22.
42 Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 1/42-43; Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 349-350.
43 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/335; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/46; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/22.

üzerinden açıklarken,[44] kimileri lehçe ve kırâat farklılıklarına dayandırmıştır.[45] Kırâat farklılıkları, bazı durumlarda yalnızca bir harf düzeyinde sınırlı kalabilir. Bu tür farklar; bir kelimenin harekesindeki değişim, imâle uygulanıp uygulanmaması, harf artırımı veya eksiltimi gibi çok ince ses ve yapı farklılıkları şeklinde tezahür eder.[46]

3.1. Yedi Harfin Mahiyeti Hakkında Farklı Görüşler

Bâkıllânî, yedi harfle ilgili muhtelif görüşleri sahibine nispet etmeden şu şekilde zikretmektedir:

- Kimileri, yedi harfi şöyle açıklamıştır: helâl, haram, emir, nehiy, öğüt, kıssa ve edep.[47]
- Bazıları, muhkem, müteşâbih ve kıssalar olarak yorumlamışlardır.[48]
- Bir diğer grup ise haber, soru, emir, nehiy, temenni, teşbih ve inkâr gibi yedi farklı ifade türü olduğunu söylemiştir.[49]
- Bazı âlimlere göre ise "yedi harf" ifadesi, birbiriyle anlam bakımından eşdeğer olan fakat lafızları farklılık arz eden yedi isimden ibarettir. جِئْ, تَعَالَ, هَلُمَّ, أَقْبِلْ kelimeleri gibi.[50]
- Diğer bir grup ise, "yedi harf"ten maksadın, Yüce Allah'ın isim ve sıfatları olduğunu ifade etmiştir. Örneğin: "Alîm-Hakîm", "Semî'-Alîm", "Basîr", "Azîz-Hakîm" gibi sıfatlar, lafzen farklı olmakla birlikte anlam bakımından birbirini tamamlayan ifadelerdir.[51]
- Başka bir görüş ise "yedi harf"i; va'd, va'îd, helâl, haram, öğüt, mesel ve istidlâl şeklinde yedi tür içerikten ibaret görmüştür.[52]
- Diğer bazı âlimler ise bu harflerin; helâl, haram, emir, nehiy, geçmişe dair haber, geleceğe dair haber ve mesellerden oluştuğunu ifade etmişlerdir.
- Bir başka görüş ise "yedi harf"in yedi farklı lehçede gelen yedi ayrı kırâat olduğunu belirtmiştir. Buna göre bu yedi harf, ya bir harf üzerindeki yedi farklı irâb değişikliğiyle yahut bir harf üzerinde yedi farklı lehçeyle ancak irâb değişikliği olmadan, sadece lafız, yapı, artma ya da eksilme şeklindeki farklılıklarla meydana gelmiştir.[53]

---

44 Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ân*, thk. İbrahim Şemsüddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 29; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/43; Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/382; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/329.

45 Ebû Ubeyd, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 339; İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ân*, 30-32; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/49; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/45.

46 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/377.

47 İbn Atıyye bu görüşü zayıf olarak değerlendirir. Bkz, İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/43.

48 Ebü'l-Kāsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ ʿulûm tetealleḳu bi'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Dâru Sâdır, 1975), 1/107.

49 Süyûtî, *el-İtkân*, 1/329.

50 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/220; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 1/103; Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 1/42; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/43.

51 Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 1/82; Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 1/43.

52 Süyûtî, *el-İtkân*, 1/329.

53 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/377.

3.2. Bâkıllânî'ye Göre Yedi Harfle İlgili Reddedilen Yorumlar

3.2.1. "Yedi Harf"in İçerik veya Biçimsel İfade Türleri Olduğu Görüşü

Bazı âlimler, yedi harfi; helâl, haram, emir, nehiy, va'd, vaîd, kıssa, vaaz, misal, teşbih, inkâr, geçmiş ve gelecek haberleri gibi anlam türleriyle açıklamıştır.[54] Bâkıllânî'ye göre bu görüş doğru olsaydı, okuyucu emir yerine nehiy, va'd yerine vaîd gibi anlam değişiklikleri yapabilirdi. Oysa ümmet, Kur'ân lafızlarının hiçbir şekilde değiştirilmeden okunması gerektiğinde icma etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in yedi harf üzere kırâate izin vermesi, anlam çeşitliliğine değil, telaffuz ve kırâat vecihlerindeki farklılığa delâlet etmektedir. "*Nasıl kolay geliyorsa öyle okuyun.*"[55] ifadesi de bu kolaylığın lafzî boyutuna işaret etmektedir.[56]

Yedi harften maksadın emir, nehiy, haber, istifham, temenni ve misal gibi cümle yapısına bağlı dilsel tür olduğu görüşü de Bâkıllânî'ye göre dilbilimsel açıdan zayıf görülmüştür. Ona göre Arap dilcileri söz türlerini farklı şekillerde tasnif etmiş olsalar da nihai olarak bu kategorileri haber, istifham, emir ve nehiy olarak dört başlıkta toplamışlardır. Dua emir kapsamına; nefy, yemin ve benzeri yapılar haber kapsamına; temenni ise talep türüne dâhil edilmiştir.[57] Dolayısıyla, yedi harfi yalnızca bu dilsel türlerle açıklamak sayısal olarak da kavramsal olarak da tutarsızdır. Dil âlimlerinin bu konudaki tasnifleri de bu görüşü geçersiz kılmaktadır.[58]

Ayrıca Hz. Cebrâil'in, Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı bir harf üzere okutup onun talebi üzerine yedi harfe çıkardığını bildiren rivâyet de[59] yedi harfin anlam türleriyle ilgili olduğu yönündeki bu yorumları desteklemez. Burada geçen "artırma", anlam alanlarının genişletilmesini değil, telaffuz ve kırâat vecihlerini ifade etmektedir. Zira "emir yerine nehiy" veya "va'd yerine vaîd" gibi anlam farklılıklarının çoğaltılması hem aklen hem de rivâyet açısından imkânsızdır. Bâkıllânî'ye göre ümmetin icması da, böyle bir anlam değişikliğinin Hz. Peygamber'e isnad edilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.[60] Kanaatimizce bu yorum, Kur'ân'ın tedricen öğretilmesine yönelik ilâhî kolaylık amacını vurgulamakta; rivâyeti dilsel ve pedagojik bağlamında anlamayı gerekli kılmaktadır.

3.2.2. "Yedi Harf"in Allah'ın İsim ve Sıfatları Olduğu Görüşü

Bâkıllânî, yedi harften maksadın Allah'ın isim ve sıfatları olduğu yönündeki bir görüşü nakleder; ancak ona göre Kur'ân'da Allah'a ait birçok isim ve sıfat yer almakta

---

54 İbn Kuteybe, İbn Atıyye, Kurtubî ve Taberî bu görüşü eleştirenler arasındadır. Bkz, İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ân*, 29; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/43; Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 1/46; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/46-47.

55 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiʿu's-sahîh* (Beyrut: Dâr Tavk en-Necât, 1422), "Fedâilü'l-Kur'ân", 5 (No: 4992).

56 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/379-380.

57 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/382.

58 Ebû Hâmid Bahâüddîn Ahmed b. Alî es-Sübkî, *'Arûsü'l-efrâḥ fî şerḥi Telḫîṣi'l-Miftâḥ*, thk. Abdulhamid Hendâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003), 1/104.

59 Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavut (Müessesetü'r-Risâle, 2001), 34/147 (No:20515).

60 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/380.

olup bunları yalnızca yediyle sınırlamak naslara aykırıdır.[61] Eğer bu görüş doğru olsaydı " قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ" yerine "قُلْ أعُوذ بِخَالِقِ الناس" gibi lafız değişiklikleri câiz hale gelirdi. Oysa Bâkıllânî'ye göre bu tür kırâat serbestliği, Kur'ân'ın lafzî muhafazasını zedeleyerek tahrife kapı aralayacağından câiz değildir.[62]

3.2.3. Yedi Harfin Eş anlamlı Kelimeler Olduğu

Bazı âlimler, yedi harften maksadın, anlam bakımından birbirine denk olup zıtlık içermeyen farklı lafızlardan ibaret olduğunu belirtmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, aynı manayı taşıyan ancak kelime ve ifade biçimi farklı yedi tür okuyuş veya lafzî varyant kastedilmiştir. Gel anlamındaki "تعالَ - هلُمَّ – أقبِلْ" gibi kelimeler bu görüşe örnek olarak gösterilmektedir.[63] İbn Abdilber (öl. 463/1070) birçok ilim ehlinin bu görüşte olduğunu söyler.[64] Taberî de bu görüşte olan âlimlerdendir.[65]

Bâkıllânî'ye göre bu görüş, yedi harf kavramının bir yönünü açıklasa da tamamını kuşatmaz. Zira Yüce Allah'ın bir kavramı birden fazla lafızla ifade etmesi mümkündür; ancak bu, Kur'ân'daki kelimelerin anlam bakımından birbirinin yerine serbestçe kullanılabileceği anlamına gelmez. İbn Mes'ûd "كَٱلْعِهْنِ ٱلْمَنفُوشِ" yerine "كالصّوْفِ المَنْفُوش" şeklinde okumuştur.[66] Yine İbn Mes'ûd[67] "طَعَامُ الْأَثِيمِ" yerine "طَعَامُ الْفَاجِر" şeklindeki okuyuşu, bu tür eş anlamlı farklılıklara örnek teşkil eder.[68] Bâkıllânî, bu tür örneklerin yedi harf ruhsatının yalnızca bir kısmını temsil ettiğini vurgular. Ona göre "Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir." hadisi, eş anlamlı kelimeleri de kapsamakla birlikte, bu kavramı yalnızca müterâdif kelime değişimlerine indirgemez.[69] Çünkü Kur'ân'ın lafzî muhafazası ve tevâtür ilkesi, kelimelerin anlamca denk bile olsa keyfî biçimde değiştirilmesini engeller. Bu sebeple yedi harf, yalnızca müterâdif kelimelere dayalı bir kolaylık değil; vahyin farklı telaffuz ve ifade biçimleriyle ümmete kolaylık sağlama amacını taşıyan daha kapsamlı bir nüzûl hikmetidir. Kanaatimizce de anlamı değiştirmeyen bu tür kelime farklılıkları yedi harften bir vecih olarak kabul edilebilir; ancak meselenin tamamını açıklamak için yeterli değildir.

3.2.4. Kur'ân'ın Yedi Ayrı Lehçeyle (Lügat) İndirildiği Görüşü

Bazı müellifler, yedi harfin yedi farklı kabile lehçesi olduğunu iddia etmiştir. Hz. Ömer, Hişâm, Übey, İbn Mes'ûd ve Zeyd gibi sahâbîlerin tamamı aynı dil grubuna, yani

---

61 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/380-381; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/44.

62 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/381.

63 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/220; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/316.

64 Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 2017), 5/591.

65 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/49.

66 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî (Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.), 3/286.

67 Ebû Ubeyd, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 311; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/320; Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/388.

68 Taberî, Nehhâs (öl. 338/950) ve İbn Atıyye, bu şekilde okutan kişinin Ebû Derdâ olduğunu söylemektedir. Bkz, İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 5/76; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 21/53; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl en-Nehhâs, *Me'âni'l-Ḳur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1409), 6/412.

69 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/383.

Kureyş lügatına mensuptur. Buna rağmen kırâat ihtilafı yaşamışlar ve meseleyi Hz. Peygamber'e taşımışlardır. Eğer lehçe farkı kastedilseydi, bu farklar yadırganmazdı. Bu da gösterir ki, mesele lehçe değil**,** kırâat vecihleriyle ilgili bir farklılıktır**.**[70]

4. Bâkıllânî'nin Yedi Harf Hadislerine Yaklaşımı

Hz. Peygamber'den gelen, Kur'ân'ın "yedi harf üzere indirildiği"ne dair rivâyetler, sahih hadis kaynaklarında yer alan en yaygın ve çok yönlü rivâyet kümelerinden birini teşkil etmektedir.[71] Hadis, kırâat ve Kur'ân ilimleri sahasında otorite kabul edilen birçok âlim, bu rivâyetlerin sayısal çokluğu, farklı sahâbî kanallarıyla nakledilmiş olması, lafız çeşitliliğine rağmen aynı anlamda birleşmesi ve ümmetin bu rivâyetler üzerinde ittifakı gibi hususlara dayanarak bu haberin tevâtür derecesinde olduğunu belirtmiştir.[72] Her ne kadar rivâyetlerin lafızlarında ve sened yollarında birtakım farklılıklar bulunsa da, tamamı aynı temel manayı ihtiva ettiğinden dolayı Bâkıllânî'ye göre yedi harf hadisi manen mütevâtirdir.[73] Bâkıllânî konuya ışık tutacak ve şüpheleri gidermeye yetecek ölçüde örnekler zikrettiğini belirtirek yaklaşık 15 civarı hadisi kitabına almıştır.[74]

Bâkıllânî, hadisleri değerlendirdikten sonra şu sonuca ulaşır: Bu rivâyetler arasında en dikkat çekici husus, sahâbe arasında yaşanan ve Hz. Peygamber'e intikal eden kırâat ihtilaflarıdır. Nitekim Hz. Ömer'in Hişâm b. Hakîm'in farklı okuyuşuna karşı çıkması, Übey b. Ka'b'ın Abdullah b. Mes'ûd ve bir başka sahâbî ile tartışması, Amr b. Âs'ın bir kişinin kırâatini reddetmesi gibi örnekler; sahâbenin Kur'ân kırâati konusundaki ciddiyet, titizlik ve dini hassasiyetinin açık göstergeleridir.[75]

Sahâbe, Kur'ân'ı yalnızca anlam ve hüküm boyutuyla değil, lafzî sadakatle muhafaza edilmesi gereken ilâhî bir kelâm olarak telakki etmiş ve Hz. Peygamber'den nasıl almışlarsa o şekilde okumayı ibadetin bir gereği saymıştır. Sahâbe, rey ve zanna dayalı kırâat farklılıklarını, âyet dizilişine müdahaleyi ve anlam merkezli lafız değişikliklerini kabul etmeyerek bunları dinen meşru görmemiştir.[76] Dolayısıyla, bazı çevrelerin sahâbeye kırâatlerde bu tarz serbestiyetler tanıdığını ileri sürmesi, açık bir iftiradır. Eğer sahâbe anlam temelli keyfî okuyuşlara cevaz vermiş olsaydı; Hz. Ömer ve diğer sahâbîler, karşılaştıkları farklı kırâatlere bu derece sert tepki göstermez, meseleyi doğrudan Hz. Peygamber'e taşımak zorunda hissetmezlerdi. Aksine her okuyuşu makul sayar, ihtilafı tabii bir zenginlik olarak değerlendirirlerdi.

---

70 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/379.

71 Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Fedâilü'l-Kur'ân", 5 (No: 4992); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Salâtü'l-müsâfirîn", 48 (No:818); Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985), ""Kitâbü'l-Kur'ân", 5; Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir - Muhammed Fuad Abdulbâkî (Mısır: Matbaatü Mustafa, 1975), "Kırâat", 43 (No: 2944).

72 Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Ali Abdulbârî Atıyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/21; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/163.

73 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/355.

74 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/355, 362.

75 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/362.

76 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/362.

Bu bağlamda dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus da sahâbenin Kur'ân'ın tertibi ve nüzûl sırasına olan bağlılıklarıdır. Sahâbe, Hz. Peygamber'in her yıl Hz. Cebrâil ile Kur'ân'ı arz ettiğini bilmekteydi. Vefat yılı olan son senede bu arz iki defa gerçekleşmişti ve bu bilgi, sahâbe arasında yaygın olarak rivâyet edilmekteydi.[77] Onlar, Hz. Osman'ın kırâatini bu son arza dayandırmakta ve bu kırâatle Kur'ân'ın resmî nüshasını çoğaltmakta bir beis görmemekteydiler.[78] Bu durum, aşağıdaki gerçekleri ortaya koymaktadır:

- Sahâbe, Kur'ân'ın âyet ve sûre tertibini Hz. Peygamber'den öğrendikleri gibi muhafaza etmişlerdir.
- Hz. Peygamber'in öğrettiği tertibe aykırı bir okuyuşa müsamaha göstermemişlerdir.
- Eğer böyle bir muhalefet yaşanmış olsaydı, İslâm ümmeti gibi teyakkuz hâlinde olan bir toplulukta bu durum mutlaka reddedilir, tartışılır ve kayda geçerdi. Fakat bu minvalde hiçbir güvenilir rivâyet bulunmamaktadır.

Bu da gösteriyor ki, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve diğer sahâbîler hakkında Kur'ân'ın tertibiyle oynadıkları, âyetleri değiştirdikleri, bazı kısımları çıkardıkları veya kendi görüşlerine göre eklemelerde bulundukları yönündeki iddiaların tamamı asılsızdır ve kesin olarak reddedilmelidir.[79]

Bâkıllânî, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğine dair rivâyetlerin tevâtür derecesinde olduğunu belirttikten sonra, bu kırâatlerin tamamının sahih ve meşru olduğunu açıkça vurgular. Ona göre bu kırâatler arasında tercih veya tahsis yapılamaz; hepsi Yüce Allah katından indirilmiş, Hz. Peygamber tarafından okunmuş ve ashabına öğretildiği şekliyle makbul sayılmıştır. Hz. Peygamber'in: "*Bunların hangisiyle okursanız okuyun, isabet etmiş ve güzel yapmış olursunuz.*"[80] buyruğu ve Hişâm b. Hakîm, Hz. Ömer, Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Mes'ûd, Amr b. Âs ve diğer sahâbîlere, farklı kırâatlerle okumaları sebebiyle: "Hepiniz isabet ettiniz ve güzel yaptınız."[81] demesi, bu kırâatlerin tamamının sahihliğine delildir. Bu açıklamalardan hareketle Bâkıllânî, bu kırâatlerin vahiy kaynaklı olduğu ve Yüce Allah'ın, Hz. Peygamber'e bu hafifletilmiş çeşitlilikleri lütuf olarak verdiği görüşündedir. Bu nedenle, yedi harften biriyle okuyan her bir okuyucunun isabet etmiş olduğu kabul edilmek zorundadır. Bâkıllânî, Hz. Osman, Übey b. Kâ'b ve İbn Mes'ûd gibi önde gelen sahâbîler arasında, bu harfler hakkında bir ihtilaf bulunduğuna dair hiçbir sabit

77 Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerḥu's-sünne*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 4/509; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 134-135; Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî* (Mısır: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1323), 7/455; 9/165; Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî fî şerḥi Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1981), 10/216.

78 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/363; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/334.

79 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/362, 363.

80 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/12 (No:21171).

81 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/32.

delilin olmadığını vurgular. Aksine, bu zatların kırâat konusunda birbirlerine itiraz etmediği, birbirlerinin kırâatlerini öğrenip kabul ettiği ifade edilir.[82]

4.1. Hz. Osman'ın Mushaf Cem'i ve Yedi Harf Meselesi Arasındaki Ayırımın Mahiyeti

Bâkıllânî'ye göre Hz. Osman'ın mushafları çoğaltma süreci, bazı çevrelerin iddia ettiği gibi yedi harf ruhsatının doğurduğu bir karışıklığın giderilmesi amacıyla yapılmış değildir. Bu uygulama, sahih kırâatleri korumak ve kişisel nüshalara girmiş, isnadı zayıf veya tefsir içerikli unsurları ayıklayarak kırâat birliğini sağlamak için alınmış bir tedbirdir.[83] Bâkıllânî, Hz. Osman'ın ilâhî kaynaklı sahih kırâatleri daralttığı veya yasakladığı yönündeki iddiaların temelsiz olduğunu vurgular; yapılan işlem, kırâat çeşitliliğini sınırlamak değil, Kur'ân'ın sahih lafzını güvence altına almaktır.[84]

İbn Teymiyye (öl. 728/1328), İbnü'l-Cezerî ve Süyûtî,[85] Hz. Osman döneminde çoğaltılan mushafların yedi harfin tamamını kapsayıp kapsamadığı konusunda ihtilaf olduğunu söyler.[86] Tâberî'ye göre Hz. Osman zamanında birtakım sebeplerden dolayı altı harf terk edilerek ümmetin maslahatına binaen bir harf üzere ittifak edilmiştir.[87] Hz. Osman'ın bazı mushafları yaktırmasının, yedi harf kapsamındaki kırâatlerle ilgisi var mıdır? Bâkıllânî bu durumun yedi harf kapsamındaki kırâatlerle bir ilgisinin bulunmadığını özellikle belirtir. Bu yakma işleminin gerekçesi; ya Kur'ân'a ait olmayan unsurların mushaflara dâhil edilmesi, ya nüzûlü sabit olmayan âyetlerin yazılmış olması, ya da neshedilmiş bazı âyetlerin hâlâ mushaflarda yer almasıdır.[88] Bazı mushaflara tefsir mahiyetindeki kelimelerin âyetlerle birlikte yazılması ise, bu mushaflara bakanların, o tefsir ifadelerini Kur'ân zannetmelerine yol açabileceğinden dolayı sakıncalı görülmüştür.[89]

Bâkıllânî, mushaflarda yer alan Kur'ân dışı ilavelerin ortadan kaldırılmasını, vahyin güvenliği ve sahih naklin korunması için zaruri bir tedbir olarak görür. Aksi halde Kur'ân'a sünnet veya başka metinlerin karışması tehlikesi doğacaktır. Bu çerçevede yedi harf meselesinde ümmetin icmâ etmesi gereken temel husus, Allah'ın

82 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/363.
83 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/31.
84 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/351, 352.
85 Ahmed b. Abdilhalîm Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *Mecmûʿu fetâvâ* (Medine: Mecmaʿu'l-Melik Fahd li-Ṭıbāʿati'l-Muṣḥafi'ş-Şerîf, 2004), 13/395-396; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/31; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/334.
86 Bu konuda üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Taberî'nin de içinde bulunduğu ilk gruptaki âlimler yedi harf ruhsatının neshedildiğini, yani hükmen yürürlükten kalktığını söylemişlerdir. İkinci grubu temsil eden âlimler arasında yer alan Bâkıllânî'ye göre ise yedi harf ruhsatı geçerliliğini korumakta olup mushaflarda mevcuttur. Üçüncü görüşe göre ise yedi harften bazıları mushaf hattının elverdiği ölçüde yazıya geçirilmiştir. Bkz, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *el-Muḳniʿ fî maʿrifeti mersûmi meṣâḥifi ehli'l-emṣâr*, thk. Muhammed Sâdık Gamhâvî (Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezher, ts.), 123; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 106, 140; Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, 180-191; Resul Akcan, *Mushaf İmlâsının İrfânî Yorumu: Merrâkuşî Örneği* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022), 45-46.
87 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/49-54.
88 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/364.
89 İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/48.

helâl kıldığı ve Hz. Peygamber'in tasdik ettiği bir kırâatin haram sayılmasının asla câiz olmayışıdır. Böyle bir tavır, doğrudan Allah'ın hükmüne muhalefet anlamına gelir. Keza Müslümanların liderinin veya çoğunluğunun, Allah'ın meşru kıldığı bir şeyi yasaklaması da Allah'ın hükmüne karşı bir ittifak teşkil eder ki, bunun ümmet nezdinde gerçekleşmesi mümkün değildir.[90]

Bâkıllânî'ye göre "maslahat" gerekçesiyle şer'î hükümlerin askıya alınması kabul edilemez; aksi takdirde hırsızlık, zina, kısas gibi cezaların veya namaz, oruç, hac gibi ibadetlerin de fesat bahanesiyle terk edilebileceği iddia edilmiş olur ki bu, icmâya aykırı ve küfürle sonuçlanacak bir görüştür.[91] Bu çerçevede "Kur'ân'ın yedi harf üzere indirilmesi" hakikati de zarûrât-ı dîniyyedendir. Hz. Peygamber'in kırâatleri tasdik etmesi ve onların ebedîliğini vurgulaması, sahâbenin de bu hususta ittifak etmesi, meselenin dinin temel gerçeklerinden olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sahâbeden nakledilen bazı farklılıklar, aslında yedi harfin dışında kalan, Kur'ân olmadığı sabit olan, neshedilmiş yahut tefsir mahiyetindeki rivâyetlerdir. Dolayısıyla bu tür metinlerin mushafa dâhil edilmesi veya onlarla kırâat yapılması meşru değildir; reddedilmesi gerekir.[92]

Kanaatimizce, Hz. Osman döneminde gerçekleştirilen mushaf cem'i faaliyeti, yedi harf ruhsatının sonucu değil; Kur'ân'ın sahih metnini korumaya yönelik bilinçli bir tedbirdir. Bu uygulama kırâat çeşitliliğini sınırlamayı değil; güvenilir olmayan rivâyetleri ayıklamayı amaçlamaktadır. Ayrıca yedi harf ruhsatının neshedildiğine dair sahih bir delil bulunmamaktadır. En isabetli görüş, mushaf hattının imkân verdiği ölçüde yedi harf ruhsatını kısmen yansıttığı yönündeki görüştür.

4.2. Bâkıllânî'ye Göre Yedi Harfin Te'vili Ve Tasnifi

Bâkıllânî, yedi harfi dört kısımda ele almaktadır. Bunlardan üçü hakkında hem Hz. Peygamber'den hem de bazı tâbiînden açık rivâyetler gelmiştir; dördüncü kısım ise Hz. Peygamber'den sabit olmakla birlikte tefsirinde açık bir nass bulunmadığından ihtilafa konu olmuştur.[93]

4.2.1. Birinci Kısım: Kur'ân'ın Yedi Muhteva Türü Üzere İndirilmesi

Bâkıllânî yedi harfle ilgili birinci kısmı şu hadis ile açıklamaktadır: "Şüphesiz ilk kitap bir tek kapıdan ve bir harf üzere indirildi. Kur'ân ise yedi kapıdan ve yedi harf üzere indirildi: nehiy, emir, helâl, haram, muhkem, müteşâbih ve temsiller. Helâl kılınanı helâl kabul edin, haramı haram bilin, size emredileni yerine getirin, yasaklananlardan sakının, muhkem âyetlerden hüküm çıkarın, müteşâbihlere iman

90 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/364; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, 13/396; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/334; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/31.
91 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/365.
92 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/366.
93 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/367.

edin ve temsillerden ibret alın. 'Biz ona iman ettik, hepsi Rabbimizin katındandır' deyin."[94]

Söz konusu hadis, Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğine dair gelen rivâyetlerde geçen yedi harften muradın; emir, nehiy, helâl, haram, muhkem, müteşâbih ve misaller gibi yedi muhtevâ türü olduğuna açıkça delâlet etmektedir. Bâkıllânî'ye göre, bu açıklamaya herhangi bir ilave yapmak, bir kısmını çıkarmak yahut hadisin lafzına aykırı bir yoruma yönelmek, doğrudan Hz. Peygamber'in beyan sınırlarını aşmak anlamına gelir.[95] Bâkıllânî'ye göre burada kastedilen "yedi harf", sahâbîlerin farklı okuyuşlarını Hz. Peygamber'e arz ettiklerinde onun onayladığı kırâat farklılıkları değildir. Zira gerek nüzûl döneminde gerekse onu takip eden dönemlerde, hiçbir Müslüman — ne selef ne de halef âlimler — helâli haramla, muhkemi müteşâbihle veya emri nehiyle değiştirmeyi câiz görmemiştir. Bu konuda ümmetin selefi ve halefi arasında hiçbir ihtilaf söz konusu değildir.[96]

Emir, nehiy, helâl, haram gibi kavramlar Arapça'da 'harf' değil vecih diye isimlendirildiği halde Hz. Peygamber'in harf demesi Kur'ân'da "harf" kelimesi sadece alfabe harfi anlamında değil, aynı zamanda yön, tarz, vecih manasında da kullanıldığı içindir.[97] Nitekim وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللهَ عَلٰى حَرْفٍ "*İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'a bir yönden kulluk ederler*."[98] Begavî (öl. 516/1122), âyette geçen "harf" kelimesini çoğu müfessirin şek olarak yorumladığını söyler.[99] İbn Atıyye de yorumunda diğer müfessirlerden ayrılarak 'harf' kavramına kişinin dine ve ibadete yaklaşım tarzı anlamı verir.[100] Bâkıllânî, harf kelimesine tarz anlamı vererek hadiste geçen emri bir yön yani bir vecih, nehyi başka bir yön, helâl-haramı birer yol, muhkem-müteşâbihi birer tarz, temsilleri bir ifade üslubu olarak değerlendirir. Ona göre Hz. Peygamber'in bu ifadelere 'harf' demesi dil açısından doğrudur.[101]

Taberî, Kur'ân'ın cennetin yedi kapısından indiği hadisin izahı, diyerek bu hadisi detaylıca izah etmiştir. Ona göre bu hadis, insanı cennete götüren yedi yönlü ilâhî hitap tarzını temsil eder. İbn Atıyye'nin ilgili hadisi açıklarken Taberî gibi tefsir ettiği görülmektedir.[102]

---

94 İbn Abdilber *et-Temhîd* adlı eserinde bu hadisin muhaddisler nezdinde sabit olmadığını söyler. Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın İbn Mes'ûd ile karşılaşmadığını ve oğlu Seleme'nin kendisiyle delil getirilecek kimselerden olmadığını söyler. Bu hadisin, isnad açısından zayıflığı üzerinde ittifak edilen bir hadis olduğunu ve bazı ilim ehli tarafından reddedildiğini söyler. Bkz, İbn Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 5/585.

95 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/367.

96 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/367, 368.

97 Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 9/42-43.

98 el-Hac, 22/11.

99 Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn el-Ferrâ' el-Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 3/326.

100 İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/44.

101 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/369.

102 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/64; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/43, 44.

4.2.2. İkinci Kısım: Übey b. Kâ'b Rivâyeti ile Belirlenen Lafzî Farklılıklar

Bâkıllânî yedi harfle ilgili ikinci kısmı Übey b. Kâ'b hadisi ile açıklamaktadır:

Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Ey Übey! Bana Kur'ân okutuldu. Bana, "Bir harf (vecih) üzere mi, yoksa iki harf üzere mi?" diye soruldu. Yanımda bulunan melek, "İki harf üzere" dedi. Ben de, "İki harf üzere" dedim. Sonra yine bana, "İki mi, yoksa üç harf üzere mi?" denildi. Melek, "Üç harf üzere" dedi. Ben de, "Üç harf üzere" dedim. Bu şekilde devam etti ve nihayetinde yedi harfe ulaştım. Bunların her biri şifâdır, kâfidir. İstersen 'gafûrun rahîmun', istersen 'semîun alîmun', istersen 'azîzün hakîmün' de. Azap âyetini rahmet ile rahmet âyetini de azap ile değiştirmedikten sonra böyle okuyabilirsin.[103]

Bakıllânî'ye göre bu rivâyet, yoruma açık olmayan ve ihtilafa mahal bırakmayan, doğrudan Hz. Peygamber'den nakledilmiş açık ve sarih bir beyan niteliği taşımaktadır. Rivâyette zikredilen "yedi harf", önceki bazı rivâyetlerde geçen emir, nehiy, helâl, haram, muhkem, müteşâbih ve emsâl gibi içerik türlerini ifade eden "yedi harf" tanımından farklıdır. Aynı şekilde bu yedi harf, kırâat farkları bağlamında ele alınan i'rab, lafız değişimleri veya takdim-te'hir gibi hususlara da işaret etmemektedir. Hadiste kastedilen Yüce Allah'ın esmâ-i hüsnâsı çerçevesinde lafzî farklılıklardır. "Gafûr" yerine "Rahîm", "Alîm" yerine "Hakîm" gibi isimlerin kullanılmasına dair ruhsat, bu lafızların anlam bakımından aynı muhtevayı taşıması şartına bağlı olarak meşru görülmüştür.[104]

Bâkıllânî, bu uygulamanın İslâm'ın ilk dönemlerinde bir ruhsat ve geçici bir kolaylık olarak tanındığını; ancak daha sonra bu ruhsatın nesh edildiğini ve böylece kesin olarak yasaklandığını belirtir. Ona göre Allah'ın isimlerinin geçtiği âyetlerde, birinin yerine ötekini koymak –ister aynı anlamda olsun, ister olmasın– câiz değildir. Bu hususta Müslümanlar arasında icmâ olduğunu söylemektedir. "قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْبَشَرِ" denmez. Bu tür okuyuşlar, başlangıçta geçici bir ruhsat olarak verilmiş, daha sonra nesh edilmiştir.[105]

4.2.3. Üçüncü Kısım: Saîd b. Müseyyeb'in Naklettiği Farklılık Türleri

Bâkıllânî'nin yedi harfle ilgili üçüncü kısmı Saîd b. Müseyyeb'in yorumuyla ilgilidir. Rivâyete göre Amr b. Âs, Kur'ân'dan bir âyet okuduğunda, bir başka kişi aynı âyeti onunkinden farklı bir kırâatle okumuş; Amr, "Sana bunu kim öğretti?" diye sormuş, o da "Resûlullah" cevabını vermiştir.[106] Bunun üzerine Amr, söz konusu kişiyi Hz. Peygamber'e götürmüş, her biri kendi okuyuşunu arz etmiş ve Hz. Peygamber de her iki kırâati tasdik ederek "İkiniz de isabet ettiniz. Şüphesiz Kur'ân yedi harf üzere

---

103 Hadis sahihtir. Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavut (Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), 2/602 (No:1477).

104 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/370.

105 Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 8/124; Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/369-370; İbn Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 5/605; Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. Kādî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'idi Müslim*, thk. Yahya İsmail (Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1998), 3/189; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 1/106.

106 Hangi âyet üzerinde tartıştıkları hadis kaynağında ve el-İntisâr'da geçmemektedir.

indirilmiştir."[107] buyurmuştur.[108] Bâkıllânî, yedi harfin mahiyeti Saîd b. Müseyyeb'e[109] sorulduğunda أَقْبِلْ – تَعَالَ – هَلُمَّ gibi anlamı değiştirmeyen eşdeğer lafızlar olarak yorumladığını nakleder; ancak bu açıklamanın Saîd b. Müseyyeb'in şahsî görüşü olduğunu ve bağlayıcı bir delil teşkil etmediğini özellikle vurgular.[110]

Bâkıllânî'ye göre, bu ruhsat, nüzûlün ilk dönemlerinde mânayı değiştirmeksizin lafız farklılıklarına izin veren geçici bir uygulamadır. Daha sonraki süreçte ise bu uygulama ilâhî irade gereği kaldırılmış ve sınırlandırılmıştır.[111]

4.2.4. Dördüncü Kısım: Lehçe ve Vecih Farklılıkları

Yedi harf rivâyetlerine dayanan dördüncü yaklaşım, sahâbîler arasında mevcut kırâat farklılıklarının Hz. Peygamber tarafından meşru kabul edildiği görüşüne dayanır. Rivâyetlerde, bu farklı okuyuşların Hz. Peygamber'e arz edilmesi üzerine her birinin tasvip edildiği aktarılır. Bu anlayışa göre "yedi harf", Arap kabilelerinin lehçe ve telaffuz çeşitliliğine dayalı olarak ümmete kolaylık sağlamak üzere tanınmış ilâhî bir ruhsattır. Dolayısıyla "harf" kavramı burada kırâat, lehçe veya vecih anlamında kullanılmış; bu terimler birbirinin yerine geçecek şekilde anlaşılmıştır.

Bâkıllânî, Arap dilinde "harf" kelimesinin iki temel anlamda kullanıldığını söyler:[112]

1. Sınır, kenar, uç anlamında. Örnek olarak "حَرْفُ الطَّرِيقِ" (yolun kenarı), "حَرْفُ الْوَادِي" (vadinin kıyısı), "حَرْفُ الْإِجَانَةِ" (çömleğin kenarı) ve "حَرْفُ الرَّغِيفِ" (ekmeğin ucu) ifadeleri verilebilir.[113]

2. Alfabe harfleridir. Elif, bâ, tâ gibi harfler anlamında kullanılır.[114]

Ayrıca "harf" kelimesi, bağlama göre bir kelime veya tüm bir ifade için de kullanılabilmektedir. Araplar bir kimse hakkında "bu konuda tek bir harf bile söylemedi" veya "bir kelime etmedi" derken, aslında uzun bir konuşmanın ya da ifadenin eksikliğini kastederler. Zira tek bir harf ne anlam ne de ifade bütünlüğü taşıyabilir.[115] Hz. Peygamber'in "Elif Lâm Mîm bir harf değildir, Elif bir harf, Lâm bir

---

107 İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî*, 9/26; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/355 (No:17821).

108 Hadis sahihtir. Bkz, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *Fezâilü'l-Ḳur'ân* (Mektebetü İbn Teymiyye, 1416), 119; Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdîṣi'ṣ-ṣaḥîḥa ve şey'ün min fıḳhihâ ve fevâidihâ* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1995), 4/26.

109 Kaynaklarda bu şahıs İbn Sîrîn olarak geçmektedir. Bkz, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakī, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2/538 (No: 3992).

110 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/371.

111 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/371, 372.

112 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/373.

113 Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehẕîbü'l-luġa* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 5/10-11; İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 9/41.

114 Ezherî, *Tehẕîbü'l-luġa*, 5/10; İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 9/41.

115 Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *el-ʿOṣmâniyye*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991), 218; Muhammed b. Ahmed b. İsmail el Mukaddem, *el-İʿlâm bi hurmeti ehli'l-ʿilmi ve'l-İslâm* (Riyâd: Dâru Tîbe, 1998), 50; İbn Kuteybe, *Teʾvîlü müşkili'l-Ḳurʾân*, 30.

harf, Mîm bir harftir."[116] hadisi, harfin burada harf-i hecâ anlamında kullanıldığını açıkça göstermektedir. Buna göre, "yedi harf" ifadesinden ne sadece yedi alfabe harfi ne de yedi kelime kastedilmiştir. Aksine, bu ifade, lafzî farklılıklarla gelen ve anlamı bozmayan yedi ayrı vecih veya lehçeye işaret etmektedir.[117]

Sonuç olarak, Bâkıllânî'nin açıklamaları dikkate alındığında "yedi harf" ifadesinin yalnızca lafzî bir unsura değil; Arap dilinin lehçe, telaffuz ve ifade çeşitliliğine işaret ettiği görülmektedir. Bu bağlamda "harf" kavramı, bir yöntem, tarz veya yön anlamına gelen geniş bir dilsel kullanıma sahiptir. Kanaatimizce, "yedi harf" ifadesi, Kur'ân'ın farklı lehçe ve telaffuz biçimlerine ruhsat tanıyan ilâhî bir kolaylık olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Hac 22/11. âyette geçen "harf" kelimesiyle alfabe harflerinden biri değil; kulluğun tarzı, yönü ve biçimi kastedilmiştir. Dolayısıyla bu kelime, Arap dilinde bir yöntemi, tarzı veya yönü ifade eder. Bu sebeple "Kur'ân yedi harf üzere indirildi" ifadesi, yedi farklı tarz, lehçe ve kırâat üzerine indirilmiştir anlamına gelir.

4.3. "Yedi Harf" Hadisinin Kapsamı ve Mahiyeti

"Yedi harf" hadisinin anlamı ve kapsamı, İslâm ilim geleneğinde en fazla tartışılan konulardan biri olmuştur. Tartışmaların merkezinde, hadiste zikredilen "yedi harf"in Kur'ân'daki bütün kelimelere mi, yoksa sınırlı sayıda kırâat farklılığına mı işaret ettiği sorusu yer almaktadır. Bazı âlimler, hadisin sahih kabul edilebilmesi için kırâat farklılıklarının Kur'ân'ın tamamına şamil olması gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre mevcut kırâatler rivâyet yoluyla bize ulaşmıştır; ancak rivâyet edilmemiş, fakat varlığı mümkün olan başka vecihler de bulunmaktadır. Diğer bir grup ise, hadisin geçerliliği için Kur'ân'ın bütünü yerine sadece bir kısmında yedi farklı okuyuşun bulunmasının yeterli olacağını ileri sürmüşlerdir.[118]

Bâkıllânî "yedi harf" hadisini, Kur'ân'ın tamamını veya büyük bir kısmını kapsayan, lafızda farklılık barındırsa da manayı bozmayacak mahiyetteki kırâat çeşitleri olarak yorumlamıştır. Ona göre, sahâbe ve tâbiûn arasında kullanılan "falancanın harfi, filancanın harfinden farklıdır" tarzındaki ifadeler, aslında kırâat ekollerini ve meşru vecih farklılıklarını ifade etmektedir. Bu yaklaşım, Arap dilinde genel ifadelerin ancak bütün veya büyük parçayı kapsayacak şekilde kullanılması kaidesiyle de uyumludur.[119] Dolayısıyla Bâkıllânî'ye göre hadisi birkaç kelimeyle sınırlamak, Arap dilinin ifade örfü açısından mümkün değildir.[120]

Bâkıllânî, "yedi harf"i Arap lehçeleriyle özdeşleştiren görüşleri ise tutarsız bulur. Zira Hz. Ömer, Übey b. Kâ'b ve İbn Mes'ûd gibi sahâbîler aynı lehçeyi konuştukları halde kırâat farklılıkları sebebiyle ihtilaf etmişlerdir. Bu durum, hadiste geçen "yedi harf"in lehçelerden ziyade, anlamı değiştirmeyen kırâat vecihlerine işaret

116 Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Fedâilü'l-Kur'ân", 16 (No:2910).
117 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/373, 375.
118 Ebû Ubeyd, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 339; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 1/91; İbn Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd*, 5/586.
119 Heyet, *Mevsûʿatü'l-mefâhîmi'l-İslâmiyyeti'l-ʿâmme* (Mısır, ts.), 468.
120 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 378, 379.

ettiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yedi harften maksat, Kur'ân'ın lafzında meydana gelen ancak manayı etkilemeyen farklı telaffuz, hareke ve yapı biçimleridir.[121]

Bâkıllânî'ye göre bu farklılıklar, Kur'ân'ın belirli bir bölümüne değil, tamamına dağılmış durumdadır. Yani tek bir âyet veya kelimede yedi ayrı okuyuş bulunmaz; kırâat farklılıkları metin boyunca dağınık bir biçimde yer alır. "Yedi harf" hadisini belirli kelimelere indirgemek hem Arapça genel kullanım mantığına hem de rivâyetlerin bütüncül anlamına aykırıdır. Ayrıca, bu yedi vecih ve kırâat tarzlarının tafsilatının günümüze ulaşmamış olması, onların hiç var olmadığı anlamına gelmez. Bâkıllânî bu noktada dengeli bir yaklaşım benimseyerek, "Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğine iman etmek dinen yeterlidir; her bir harfin mahiyetini bilmek ise zorunlu değildir." der.[122]

Sonuç olarak, Bâkıllânî'ye göre "yedi harf" hadisi, Kur'ân'ın tamamına yayılan, lafızda çeşitlilik fakat anlamda birlik sağlayan kırâat vecihlerini ifade eder. Bizim kanaatimize göre de bu yorum yedi harf rivâyetinin hem dilsel hem epistemolojik yönünü dengeleyen en tutarlı yaklaşımdır. Bu anlayış, rivâyetlerin zannî boyutunu ortadan kaldırmakta ve Kur'ân'ın muhafaza sürecine dair kelâmî bir teminat sunmaktadır. Ebû Ubeyd, Beyhakî (öl. 458/1066), İbn Atıyye, Âlûsî yedi harf hadisini Bâkıllânî'nin çizgisinde yorumlamışlardır.[123] Süyûtî, Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/814) ve Taberî'nin yedi harfi, eş anlamlı kelimelerle okuma olarak yorumladığını söyler.[124] İbn Kuteybe, diğerlerinden farklı olarak hadisi yedi vecih olarak yorumlar ve bu vecihleri kitabında zikreder.[125] Hadisin manasını müteşâbih olarak yorumlayanlar olduğu gibi[126] çokluk anlamı verenler de olmuştur.[127]

Bizim benimsediğimiz görüşe göre Kur'ân, başta Kureyş olmak üzere, Arap olmayan unsurların etkisinden uzak,[128] yedi Arap kabilesinin lehçeleriyle indirilmiştir.

SONUÇ

Kur'ân'ın "yedi harf üzere indirildiği"ne dair sahih hadisler, İslâm düşünce tarihinde hem kırâat hem de kelâm alanlarında yoğun tartışmalara konu olmuş; anlam çerçevesi, uygulama boyutu ve epistemolojik değeri hakkında farklı yorumlar

121 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/379.
122 Bâkıllânî, *el-İntisâr*, 1/384, 385.
123 Ebû Ubeyd, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 339; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakī, *Şu'abü'l-îmân*, thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Saîd b. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 2/421; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/22; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/45.
124 Süyûtî, *el-İtkân*, 1/316; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1/49.
125 İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ân*, 30-32.
126 Görüşün sahibi el-Mürşidü'l-vecîz'de Ebû Ca'fer Muhammed b. Sa'dan (öl. 231/846) olarak geçmektedir. Bkz, Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/213; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/309; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 1/93.
127 Kâdî İyâz ve Kâsımî gibi âlimler bu görüştedir. Bkz, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd el-Kāsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 1/180; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/309.
128 İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/46.

geliştirilmiştir. Bu çalışmada, erken dönem Eşʿarî kelâmcılarından Ebû Bekir el-Bâkıllânî'nin "*el-İntisâr li'l-Kur'ân*" adlı eserinde yer alan açıklamaları merkeze alınarak, bu rivâyetlerin anlamı ve bağlayıcılığı yeniden değerlendirilmiştir.

Bâkıllânî'nin yaklaşımı, rivâyetlerin zahiriyle yetinmeyip onları aklî tutarlılık, tevâtür ilkesi ve sahâbe uygulamaları bağlamında yorumlayan özgün bir yöntem ortaya koymaktadır. Ona göre, yedi harf hadisi hem lafzî hem de anlam yönüyle sabit ve muteberdir; ancak bu çeşitlilik, keyfî bir serbestlik değil, anlamda birlik arz eden vecihler çerçevesinde meşru bir kolaylıktır. Ayrıca, sahâbe arasında görülen kırâat ihtilafları da bu ruhsatın ne ölçüde bilindiğini ve nasıl uygulandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu vecihlerin tamamı vahiy kaynaklıdır ve Hz. Peygamber tarafından farklı sahâbîlere talim edilmiştir. Fakat bu çeşitlilik, anlamı tahrif etmeyen, Kur'ân'ın asıl maksadını zedelemeyen, bilakis ümmete kolaylık sağlamak üzere tanınmış bir ilâhî ruhsattır. Bâkıllânî, sahâbe arasındaki kırâat ihtilaflarını da bu çerçevede değerlendirmiş; farklı okuyuşlara verilen sert tepkilerin, Kur'ân'ın lafzına gösterilen yüksek hassasiyetten kaynaklandığını, bu durumun sahih kırâatlerin meşruiyetini gölgelemeyeceğini vurgulamıştır.

Bâkıllânî, rivâyetler arasında görülen rakamsal farklılıkları, ruhsatın aşamalı gelişimi veya lafzî açıklama farklarıyla izah etmekte; Hz. Osman'ın mushaf tashih sürecini ise vahiy kaynaklı kırâatlerin değil, zayıf veya tefsir içerikli kırâatlerin tasfiyesi olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım hem metin muhafazasını hem de anlam bütünlüğünü esas alan dengeli bir tutumdur.

Sonuç olarak, Bâkıllânî'nin yedi harf meselesine dair yaklaşımı, yalnızca hadislerin sıhhatini savunmakla kalmayıp, bu rivâyetlerin doğurduğu tarihî, dilsel ve pedagojik sonuçlara da bütüncül bir bakış sunar. Bu yönüyle onun görüşleri hem klasik kırâat literatüründe hem de çağdaş Kur'ân araştırmalarında dikkate değer bir metodolojik model teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavut. Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Akaslan, Yaşar. "İbnü'l-Cezerî'nin 'Yedi Harf' Meselesi Üzerindeki Fikirleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (27 Eylül 2018), 265-303.

Akcan, Resul. *Mushaf İmlâsının İrfânî Yorumu: Merrâkuşî Örneği*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022.

Ali el-Kārî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn el-Herevî. *Mirḳātü'l-mefâtîḥ*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 2002.

Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Ali Abdulbârî Atıyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Bâkıllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib. *el-İntisâr li'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Assâm el-Kudât. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2001.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn el-Ferrâ'. *Meʿâlimü't-tenzîl*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn el-Ferrâ'. *Şerḥu's-sünne*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.

Beyhakī, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Beyhakī, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şuʿabü'l-îmân*. thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Saîd b. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiʿu's-sahîh*. Beyrut: Dâr Tavk en-Necât, 1422.

Buladı, Kerim. "Klasik Tefsir Mukaddimelerinde Yedi Harf Meselesi ve Yorumlar". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (01 Ağustos 2016), 113-139.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-ʿOṣmâniyye*. thk. Abdusselâm Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Ahrufü's-sebʿa li'l-Kur'ân*. thk. Abdülmüheymin Dahhân. Mekke: Mektebetü'l-Menâra, 1408.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Muḳniʿ fî maʿrifeti mersûmi meṣâḥifi ehli'l-emṣâr*. thk. Muhammed Sâdık Gamhâvî. Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezher, ts.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eşʿas b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.

Ebû Şâme, Ebü'l-Kāsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ ʿulûm teteʿalleḳu bi'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*. thk. Tayyar Altıkulaç. Beyrut: Dâru Sâdır, 1975.

Ebû Ubeyd, Kāsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. *Fezâilü'l-Kurʾân*. thk. Mervân el-Atıyye. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1995.

Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsıruddîn. *Silsiletü'l-eḥâdîṯi'ṣ-ṣaḥîḥa ve şey'ün min fiḳhihâ ve fevâidihâ*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1995.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehẕîbü'l-luġa*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.

Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh. *Meʿâni'l-Kurʾân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Harman, Vezir. "Yedi Harf Bağlamında Kur'ân'ın Resûlullah Döneminde Kitaplaştırılması Meselesi". *Diyanet İlmi Dergi* 53/3 (02 Ekim 2017), 73-102.

Heyet. *Mevsûʿatü'l-mefâhîmi'l-İslâmiyyeti'l-ʿâmme*. Mısır, ts.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecmaʿu'z-zevâʾid ve menbaʿu'l-fevâʾid*. thk. Hüsâmüddîn el-Kutsî. Kahire: Mektebetü'l-Kutsî, 1994.

İbn Abdilber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattaʾ mine'l-meʿânî ve'l-esânîd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmî, 2017.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib. *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfî Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fetḥu'l-bârî bi-şerḥi Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *Fezâilü'l-Ḳur'ân*. Mektebetü İbn Teymiyye, 1416.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim. *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ân*. thk. İbrahim Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.

İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdilhalîm Takıyyüddîn. *Mecmû'u fetâvâ*. Medine: Mecma'u'l-Melik Fahd li-Ṭıbā'ati'l-Muṣḥafi'ş-Şerīf, 2004.

İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Ali Muahmmed el-Dabbâ'. Matbaatü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, ts.

Kādî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ. *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'idi Müslim*. thk. Yahya İsmail. Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1998.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*. İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2006.

Karataş, Şuayip. "Ulûmü'l-Kur'ân Kaynaklarında Yedi Harf Meselesinin Ele Alınışı: Klasik-Modern Karşılaştırması". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (15 Ocak 2022), 261-296.

Kāsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd. *Mehâsinü't-te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşâdü's-sârî*. Mısır: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1323.

Kılıç, Mustafa. "İbn Kuteybe'nin Yedi Harf Anlayışı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (15 Aralık 2020), 217-258.

Kılıç, Servet. "Yedi Harfin Kavramsal Alanı Bağlamında Yedi Harf Hadisinde Geçen Okuma İhtilafının Kritiği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14/77 (01 Ocak 2021), 1402-1421.

Kirmânî, Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Kevâkibü'd-derârî fî şerḥi Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1981.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmet el-Berdûnî - İbrahim Atfîş. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh. *el-Muvaṭṭa'*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.

Mukaddem, Muhammed b. Ahmed b. İsmail. *el-İ'lâm bi hurmeti ehli'l-'ilmi ve'l-İslâm*. Riyâd: Dâru Tîbe, 1998.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiʿu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî. Kahire: Matbaatü İsa, 1955.

Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl. *Meʿâni'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1409.

Öğmüş, Harun. "Yedi Harf Meselesi". *İslam Araştırmaları Dergisi* 24 (01 Eylül 2010), 1-23.

Sübkî, Ebû Hâmid Bahâüddîn Ahmed b. Alî. *ʿArûsü'l-efrâḥ fî şerḥi Telḫîṣi'l-Miftâḥ*. thk. Abdulhamid Hendâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003.

Süyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *Cemʿu'l-cevâmiʿ*. thk. Muhtar İbrahim Hâic. Kahire: el-Ezheru'ş-Şerîf, 2005.

Süyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye. Medine: Mektebetü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye, 2013.

Süyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *Tedrîbü'r-râvî fî şerḥi Taḳrîbi'n-Nevevî*. Dâru Tîbe, ts.

Şâhîn, Abdussabûr. *Târîhu'l-Kur'ân*. Mısır: Nehda, 3. Basım, 2007.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min ʿilmi'l-uṣûl*. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1999.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî). Dâru Hicr, 2001.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb Arnavut. Müessesetü'r-Risâle, 1493.

Tirmizî, Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir - Muhammed Fuad Abdulbâkî. Mısır: Matbaatü Mustafa, 1975.

Zerkeşî, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim. *el-Burhân fî ʿulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadıl İbrahim. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.